

سیمای نماز در ادیان مختلف

مهری عزتی^۱، سجاد تیموری^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی ناپیوسته علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان شهید مدرس کردستان، ایران
^۲ دانش آموخته کارشناسی ارشد تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه تهران، ایران

چکیده

در میان همه امور دنیا تنها چیزی که میتواند انسان را مستقیم به کمال خود برساند، نماز است. این نماز نردبان ارتقا آدمی است که از صحنه قشر مادی به صفحات روحانی روشن مجردات و ملکوت بالا رود و در همین عالم به وسیله نماز عوامل دیگری را در می یابد. نماز برای تمام افراد بشر در تمام مناطق عالم بوده و هست جز آن که در کیفیت و کمیت آن فرق و امتیاز است نماز به عنوان عالترین شکل عبودیت و کاملترین صورت تعظیم و پرستش پروردگار یکی از مهمترین اعمال عبادی است که در شریعت اسلام وجود دارد و مسلمانان موظفند که روزانه حداقل پنج بار آنرا به جای آورند. بعضاً گمان می شود که این عمل عبادی یکی از تکالیف و شرایع اسلام بوده و در دیگر ادیان آسمانی سابقه ای ندارد، لذا با مطالعه ای پیرامون تاریخ ادیان و مذاهب و همچنین آیات و روایات نقل شده از معصومین (ع)، کاملاً روشن می شود که قدیمی ترین عبادت در تمامی ادیان پیش از اسلام نماز بوده است لذا با توجه به اهمیت موضوع این تحقیق بر آن است تا با بررسی وجود نماز در دیگر ادیان آسمانی و نحوه انجام این عمل عبادی در شریعت آنها را مورد بررسی قرار دهد.

کلید واژه ها: نماز، ادیان مختلف، امور دنیا، ملکوت.

مقدمه

رسالت ادیان الهی سعادت انسان در دنیا و آخرت است و این سعادت فقط در پناه ارتباط با مالک حقیقی میسر است و از آنجا که دعا به وسیله ارتباط بنده با خالق و پروردگار خویش است بنابراین در همه ادیان الهی دعا وجود دارد و پیامبران همه ادیان الهی دعا وجود داشته و پیامبران هم خود به درگاه خدا دعا می‌کردند و هم به مردم می‌آموختند. نیایش امری است که به همه انسانها فارغ از این که چه نژاد و رنگی باشند، متعلق است، قرآن کریم به وجود نماز و انجام آن از سوی پیامبران (ع) و مومنان در شرایع گذشته تصریح دارد و این نشانگر آن است که اصل نماز نه تنها در اسلام، بلکه در ادیان الهی سابق نیز وجود داشت، ارتباط بین انسانها و خداوند از جمله مسائل مهمی است که در ادیان آسمانی، بدان پرداخته شده است. این ارتباط با نمادهای مختلف ظهور و بروز کرده که نماز از مهمترین و اصلی‌ترین آنها می‌باشد. اصل نماز نه تنها در اسلام بلکه در ادیان مهم الهی سابق نیز وجود داشته است. همه ادیان آسمانی، عبادت و پرستش را به عنوان برنامه و مراسم مخصوص دینی، مورد توجه قرار داده‌اند و انجام آن را برای پیروان خود امری ضرورتی تلقی کرده‌اند. نماز مهم‌ترین نماد پرستش محسوب می‌شود که چه بسا بتوان آن را به عنوان شاخصی برای مقایسه ادیان با یکدیگر در نظر گرفت.

در اسلام، نماز فرضیه ای واجب است که از ارکان دین به شمار می‌آید. و به عنوان مهم‌ترین نماد پرستش، در آیات و روایات بر اقامه آن تاکید شده است (موسوی خمینی، ۱۳۷۲). قرآن می‌فرماید: «کسانی که کتاب الهی را تلاوت می‌کنند و نماز را برپا می‌دارند و از آنچه به آنان روزی داده ایم، پنهان و آشکار اتفاق می‌کنند، تجارتی بی زیان و خالی از کساد را امید دارند» (قرآن: سوره فاطر، آیه ۲۹).

پیامبر اسلام قرآن کریم (ص) نماز را نور چشم خود معرفی می‌فرماید (غزالی، ۱۳۶۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳). بنابراین، نگاه مشترک نماز در ادیان مختلف انگیزه این پژوهش شد تا از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و مستند به آثار مکتوب، به بررسی نماز در ادیان مختلف و مشترکات و امتیازات نماز در این ادیان را باخوانی کنیم.

معناشناسی نماز و صلاة

نماز (و دعا) در لغت عبری، تفیلا نامیده می‌شود^۲ (Encyclopaedia Judaica vol 2 (Amidah) 2006: 72) واژه "tefillah" برگرفته از ریشه "palal" یا به معنای قضاوت و شفاعت کردن است و یا ممکن است به معنای وارد کردن زخم بر بدن باشد. اگر این چنین باشد، این مربوط می‌شود به دوران‌های بی دینی پیش از کتاب مقدس که پرستش کنندگان به بدنشان زخمی عمیق وارد می‌کردند (Jacobs, 1973). نماز واژه ای ایرانی است که ریشه اصلی آن به زبان‌های ایران باستان، از جمله پهلوی و اوستایی باز می‌گردد و در معانی «خدمت و بندگی، خدمت کاری، اطاعت، فرمانبرداری، سجده، سر بر زمین نهادن، گرنش، تکریم، تعظیم، پرستش، ادای اطاعت و عرض نیاز» آمده است و در معنی «عمل خَم شدن و به خاک افتادن به علامت تعظیم» نیز کاربرد دارد (دهخدا، ۱۳۷۷). که در فرایند وسعت معنایی، به پرستش و ادای اطاعت ایزد تعالی و عرض نیاز به سوی خدای عالمیان به طریقی که در شریعت پیغمبران الهی وارد شده، اطلاق می‌شود. (ابن سینا، ۱۳۷۴). معادل عربی آن «صلاة» است. زبانشناسان معنای لغوی صلاة را دعا کردن، تبریک گفتن و ستایش دانسته‌اند. از این منظر، به این سبب صلاة خوانده‌اند که متضمن دعاست (راغب اصفهان، ۱۴۱۲). ابن منظور از قول برخی زبانشناسان چین آورده است: «قیل أصلها فی اللغة التعظیم، و سُمیت الصلاة المخصوصة صلاة لِما فیها مِن تعظیم الرَّبِّ تعالی و تقدس: اصل صلاة در لغت به معنای تنظیم و بزرگداشت است و از آنجا که در نماز به تقدیس و تعظیم پروردگار پرداخته می‌شود، به آن صلاة گفته شده است» (ابن منظور، ۱۴۱۸ ق). همچنین این واژه را به معنی توجه، روی آوردن و اهتمام به چیزی یا به کسی دانسته‌اند و در

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ نُّبَوِّرَ

² tefillah

اصطلاح شریعت اسلام، به یکی از مناسک عبادی و بنیادین اطلاق می‌شود که مرکب از قیام، رکوع، سجود، قرائت و ذکر توأم با نیت است. این عبادت با تکبیر آغاز و به سلام ختم می‌گردد. در شریعت اسلام، حقیقت صلاة توجه بنده به خداوندگار خویش و تجدید عهد بندگی و اظهار تسلیم و سرسپردگی در برابر قادر متعال است (حسینی دشتی، ۱۳۸۵). و کمال آن به معنای حضور در برابر حق، مواجهه و مکالمه با حق، و نبود غیبت و مقام وصول یا اتصال و طاعت مقصود و محبوب یا یافتن مطلوب است (نوربخش، ۱۳۷۳). قبولی آن در گروه توجه باطن است الی الله، و ملازمت در حضور، و اقبال به سوی حق، و اعراض از ماسوی الله و دوام مکاشفت با حق و مقام راز و نیاز (سبحانی، ۱۳۶۲). به اعتقاد برخی زبان‌شناسان، واژه «صلاة» از ریشه عبری اخذ شده که یا از «صلوتا» به معنای کنیسه یهودیان و یا از «صلوها» مشتق شده است. البته تحقیقات متاخر حاکی از آن است که اصل صلاً سریانی بوده که نخست در جنوب عربستان و در میان اعراب قحطانی رواج یافته و آنگاه اعراب شمالی عدنانی آن را به کار برده‌اند (خزائلی، ۱۳۸۷) و برخی صلاة را به معنای توجه و انعطاف نیز گرفته‌اند؛ زیرا نوعی توجه و انعطاف در برابر خداوند است (قرشی، ۱۴۱۲) ملاحظه می‌شود که میان نماز در فارسی با کاربرد صلاً در عربی، قرابت معنایی وجود دارد. به همین دلیل است که با ورود اسلام به ایران و حضور زود هنگام واژه صلاة در دستگاه زبانی ایرانیان مسلمانان به عنوان عبادت مخصوصی که مورد تاکید اسلام است، به زودی با واژه مترادف خود، یعنی نماز که پیش از ورود اسلام به ایران، در آیین زرتشت شناخته شده بود، همسان انگاری و جایگزین سازی شد. همگرایی این دو واژه در معنا، اصطلاح، مفهوم و مقصود، منشاء این همسان انگاری است.

اصل وجود نماز در ادیان آسمانی براساس منابع اسلامی

برخی از آیات قرآن به وجود نماز در شرایع گذشته، تصریح دارند: حضرت ابراهیم (ع)، پس از آن که همسر و فرزندش را در بیابان خشک مکه رها کرد، هدف خود از این کار را اقامه نماز دانست: «پروردگارا! من بخشی از خاندانم را در سرزمین بی‌آب و علفی، در کنار خانه‌ای که حرم تو است، ساکن ساختم تا نماز را برپا دارند» (ابراهیم/ ۳۷). ابراهیم (ع)، از خداوند توفیق اقامه نماز را برای خود و فرزندانش درخواست کرد: «پروردگارا! مرا و فرزندانم را برپا کننده نماز قرار ده! پروردگارا! دعای مرا بپذیر!» (ابراهیم/ ۴۰). توصیه بنی اسرائیل به اقامه نماز نیز در قرآن نقل شده است: «و چون از فرزندان اسرائیل پیمان محکم گرفتیم که جز خدا را نپرستید، و به پدر و مادر و خویشان و یتیمان و مستمندان نیکی کنید ... و نماز را برپا دارید». (بقره/ ۸۳). در منابع حدیثی نیز، مطالبی می‌یابیم که نشانگر وجود اصل نماز در ادیان سابق است: در حدیثی قدسی، خداوند به موسی (ع) فرمود: «بر تو باد نماز؛ چرا که نزد من، جایگاهی ویژه و پیمانی محکم دارد» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۲). امام صادق (ع) فرمودند: «همانا خداوند شریعت‌های نوح، ابراهیم، موسی و عیسی (ع) را به محمد (ص) عطا فرمود، [و آن شرایع عبارت است از:] توحید، اخلاص، ترک بت‌پرستی، و فطرت حنیفی آسان، نه گوشه‌گیری و صحرا گردی (کناره‌گیری از عموم) ... آن‌گاه در آن شرایع مقرر فرمود؛ نماز، زکات، روزه، حج، امر به معروف و نهی از منکر، حلال و حرام، میراث‌ها، حدود، فرائض و جهاد در راه خدا را اقامه کنند...» (کلینی، ۱۳۷۱). اینها مطالبی از منابع اسلامی بود که نشان از وجود نماز در دیگر ادیان الهی دارد که از برخی از آنها، شباهت پاره‌ای از جزئیات نمازشان با نماز مسلمانان نیز برداشت می‌شود.

جایگاه نماز در آئین اسلام

۱- اهمیت نماز در قرآن کریم

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید که لقمان اینگونه به فرزند خویش درباره‌ی نماز نصیحت کرد: يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ (ای پسرک من، نماز را برپا دار و به کار پسندیده وادار و از کار ناپسند باز دار، و بر آسیبی که بر تو وارد آمده است شکیبا باش. این [حاکمی] از عزم [و اراده تو در] امور است.) (معتوف،

۱۳۸۹) از این آیه ضمن اینکه می‌توان اهمیت نماز را برداشت کرد، برخی از ثمرات و فواید عملی نیز قابل استفاده است. از همین روست که در تفسیر این آیه آمده است که لقمان به فرزند خویش خطاب کرد: «ای پسرک من: نماز را برپادار چرا که نماز مهمترین پیوند تو با خالق است، نماز قلب تو را بیدار و روح تو را مصفا، و زندگی تو را روشن می‌سازد. و آثار گناه را از جانت می‌شوید، پرتو نور ایمان را در سرای قلبت می‌افکند و تو را از فحشاء و منکرات باز می‌دارد.» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰).

فرزند عزیزم! مبدا خروس از تو هشیارتر به اوقات نماز و مراقب‌تر باشد! آیا نمی‌بینی که به هنگام هر نماز، رسیدن وقت آن را اعلام می‌کند و سحرگاهان به آوای بلند ندا سر می‌دهد در حالی که تو در خوابی؟ (نجفی کاشانی، ۱۳۷۴).

و خداوند در آیه دیگری می‌فرماید: «حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى» (بقره/۲۳۸)؛ (محافظة کنید در برپایی نمازها بخصوص نماز میانایی) بعضی مفسران در معنای «صلوة وسطی» گفته‌اند مراد نماز جمعه است و عده‌ای هم به شب قدر عقیده دارند ولی به نظر می‌رسد مقصود از آن نماز ظهر است چراکه شأن نزولی که برای آیه نقل شده، صلوة وسطی را به نماز ظهر تفسیر نموده است و عده‌ای از محدثین و مفسرین نیز این اعتقاد را دارند؛ مرحوم شیخ حر عاملی روایاتی را نقل می‌کند مبنی بر اینکه صلوة وسطی همان نماز ظهر است و در پایان می‌فرماید: «اگر چه در بعضی از روایات صلوة وسطی تفسیر به نماز عصر شده است اما آنها حمل بر تقیه می‌شوند.» (کازرونی، ۱۳۷۲).

دستور به نماز در تورات و انجیل

علاوه بر قرآن کریم، متون مقدسی که امروزه مورد پذیرش یهودیان است نیز به نماز (هم به معنای هرگونه دعا و هم در قالبی خاص) دستور داده است: «چنین مقرر است که اگر به فرامینی که من امروز به شما فرمان می‌دهم جداً گوش فرا دهید و خداوند خالق خود را دوست بدارید و او را با تمام قلب و جان خود عبادت نمایید...» (مرقس، ۱: ۱۵).

«هنگامی که [دانیال] به خانه رسید به بالا خانه رفت و پنجره‌ها را که رو به اورشلیم بود، باز کرد و زانو زده دعا نمود. او مطابق معمول روزی سه بار نزد خدای خود دعا می‌کرد و او را پرستش می‌نمود» (دانیال، ۶: ۱۱).

در متون مقدس مسیحیان نیز گفتاری از عیسی (ع) وجود دارد که به وجود نمازخانه اشاره داشته و به نوعی تأیید اصل وجود نماز می‌باشد: «و [عیسی] به مردم تعلیم می‌داد و می‌گفت: آیا کتاب خدا نمی‌فرماید: خانه من نمازخانه‌ای برای جمیع ملل خواهد بود؟ اما شما آن را کمین‌گاه دزدان ساخته‌اید» (کتال مقدس، سفرلاوی).

در این جا توجه به این نکته ضروری است که کیفیت و چگونگی عبادت و بپا داشتن نماز در هر عصری می‌تواند متفاوت باشد و طبیعتاً هم مخاطبان و هم دوران ارسال هر پیامبری، نقش مهمی در شکل خواسته شده از نماز دارد. در همین راستا، چون بخش وسیعی از عبادت یهود در گذشته، مراسم تقدیم قربانی‌ها بود، دعای لفظی هم در کنار آن قرار می‌گرفت (کتال مقدس، سفرلاوی) اما پس از ویرانی معبد مقدس یهودیان در بیت المقدس، اصل عبادت یهود بر دعاها و کلامی به عنوان نماز قرار گرفت و با گذشت زمان؛ آیین و متن نمازها شکل مدون امروزی را به خود گرفت.

سابقه تاریخی نماز

یکی از قدیمی‌ترین عباداتی که در تمامی ادیان گذشته وجود داشته، نماز است. در برخی از روایات به نماز تعدادی از انبیاء الهی از حضرت آدم علی نبینا و آله و علیه اسلام تا حضرت خاتم صلی الله و علیه و آله و سلم اشاره شده است که برخی از آنها به این شرح است:

- ۱- نماز حضرت آدم (علیه السلام): از صُخف حضرت ادریس نقل شده که در نخستین روز اقامت حضرت آدم (علیه السلام) و حوا در زمین، خداوند، نماز عصر و مغرب و عشاء را مجموعاً ۵۰ رکعت به حضرت آدم واجب کرد.
- ۲- نماز حضرت شیث (علیه السلام): وقتی حضرت آدم (علیه السلام) فوت کرد حضرت شیث (علیه السلام) او را غسل داد و بر وی نماز خواند.

۳- نماز حضرت ادریس (علیه السلام): در روایت امام صادق (علیه السلام) به یکی از یاران خود سفارش می‌فرمایند: وقتی به مسجد کوفه شرفیاب شدی به مسجد سهله نیز برو در آنجا نماز بخوان و از خدا طلب حاجت کن زیرا مسجد سهله خانه‌ی حضرت ادریس است که در آن خیاطی می‌کرد و در آن نماز می‌خواند.

۴- نماز حضرت نوح (علیه السلام): کشتی نوح دارای پنجره‌ها و سوراخ‌هایی بود که از آن نور خورشید به داخل منعکس می‌شد و از این طریق وقت نماز را تعیین می‌کردند. (رستمی چافی، ۱۳۷۸)

۵- نماز حضرت شعیب (علیه السلام): خداوند در سوره هود آیه ۸۸ می‌فرماید «گفتند ای شعیب آیا نمازت به تو دستور می‌دهد که ما آنچه را پدرانمان می‌پرستیدند ترک گوییم و آنچه را می‌خواهیم، در اموالمان انجام ندهیم؟ که همانا تو مرد بردبار و رشیدی هستی.»

این جمله گفتار مردم مدین در ردّ حجّت شعیب (علیه السلام) است. اهل مدین دعوت شعیب (علیه السلام) را مستند به نماز او کردند، چون در نماز دعوت به معارضه‌ی با آن قوم در بت پرستی و کم فروشی آنهاست و این همان سرّی است که آنها از آن اینگونه تعبیر کرده‌اند؛ «أَصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ...» یعنی آیا نمازت، تو را امر کرده که ما بت پرستی را ترک کنیم (ری شهری، ۱۳۷۹).

۶- نماز حضرت الیاس (علیه السلام): روزی حضرت الیاس (علیه السلام) به گریه و زاری درآمد. خداوند به فرشته مرگ فرمود: از الیاس سؤالی کن که سبب گریه‌ات چیست؟ برای دنیا است و یا مرگ؟ حضرت الیاس (علیه السلام) جواب داد نه این است و نه آن است، بلکه گریه‌ی من بخاطر این است که دیگر زنده نخواهم بود تا به ذکر و مناجات خدا پردازم. خداوند به فرشته‌اش فرمود: از او دست بردار و روح او را قبض نکن چرا که او زندگی را برای بندگی و ذکر می‌خواهد. (سوری، ۱۳۸۱).

نماز در برخی ادیان الهی

پس از بیان مختصری از مفهوم نماز و نیز سابقه‌ی تاریخی آن در بین انبیاء الهی در ادامه به شکل نماز در چهار دین الهی یعنی زرتشت، یهودیت، مسیحیت و اسلام خواهیم پرداخت.

نماز در آئین زرتشت

نماز یکی از ارکان مهم آیین زرتشت است و زرتشتیان در راه دین داری و رسیدن به کمال به برپایی نماز امر شده‌اند. نماز زرتشتیان بسیار شبیه نماز مسلمانان بوده است که در پنج نوبت باید همراه با دعاها و مخصوص ادا می‌شد (مری بویس، ص ۱۵۵). نماز در دین زرتشت به اینصورت است که آتشی افروخته می‌شود و در حالی که دست‌ها به سوی آسمان بلند است و سر نیز به احترام تعظیم الهی خم شده، برگرد اهورا مزدا می‌چرخند و سرودها و شعرهایی نیز با آوازی رسا و زیبا خوانده می‌شود. این نماز، نمازی بی‌پیرایه و همراه با تفکر در وجود خود و اهورا مزدا است که شخص را به اهورا مزدا نزدیک‌تر می‌کند. شخص زرتشتی در هنگام نماز، آتش سوزان مادی را نمی‌بیند و به آن توجهی نمی‌کند؛ بلکه چیزی که توجه او را جلب می‌کند، آتش فروزان مینوی است که در دل همه‌ی افراد وجود دارد. بنابر سنت زرتشتی، پنج بار در شبانه روز نماز خوانده می‌شود که خواندن آن نیز بر آنها واجب است. هر نماز با این مضامین آغاز می‌شود: «خشن‌اتره، اهورامزدا» یعنی خشنود می‌گردانم اهورا مزدا را. و آنگاه ادامه می‌دهند: «ایمان دارم به کیش مزدا پرستی که آورده‌ی زرتشت است. پیرو آموزه‌های اهورایی هستم که از دروغ و دوگانه پرستی به دور است». زرتشتیان هر ۲۴ ساعت را به ۵ گاه تقسیم می‌کنند و آداب مذهبی تابع این زمان‌های مشخص هستند. نمازهای پنجگانه به صورت زیر می‌باشد:

۱- **نمازگاه هاون (هاونی، ونگاه):** نماز بامداد است و هنگام آن از طلوع آفتاب تا نیمروز است. بعد از مضامینی که در بالا ذکر کردیم در ادامه می‌گویند: «من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم فرشته پاسبان بامداد پاک و سازنده را. من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم آن سرور دهکده (ویس) را که پاک و دادگستر و سازنده است.

- ۲- **نمازگاه درپتون:** (رپیتون، رپیتوهنگاه) هنگام آن از نیمروز تا سه ساعت بعدازظهر است. بعد از فقرات ابتدایی می‌گویند: من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم فرشته پاسبان نیمروز پاک را (رپیتون). من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم آن سرور شهر (نه نتو) را که پاک و دادگستر و سازنده است.
- ۳- **نمازگاه ازبران:** (ازیرینگاه) موقع آن از سه ساعت بعداز ظهر تا غروب آفتاب است. بعد از فقرات مشترکی که در همه‌ی نمازها وجود دارد، می‌گویند: من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم فرشته پاسبان پیشین پاک را. من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم آن سرور کشور (رفیو) را که پاک و دادگستر و سازنده است.
- ۴- **نمازگاه سروترم:** (ایوسروتیریم، ایوسروتیرمگاه) وقت آن از غروب آفتاب تا نیمه شب است. بعد از فقرات مشترک می‌گویند: من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم فرشته پاسبان شب پاک را. من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم همه رهروان راه اشویی زرتشت را و سرور اشوان را.
- ۵- **نمازگاه اوشهی نا ای:** (اوشهین، اوشهین گاه) هنگام آن از نیمه شب تا طلوع خورشید است. بعد از مضامین: من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم فرشته پاسبان پگاه پاک را. من ستایش می‌کنم و ارج می‌نهم و خشنود می‌کنم آن سرور خانه که پاک و سازنده و دادگر است.
- زرتشتیان، نمازهای دیگری نیز دارند که در شبانه روز می‌خوانند. معروفترین این نمازها، نماز سروش باج است (سیاح، ۱۳۸۰).

نماز در آئین یهودیت

زمانیکه حضرت موسی (علیه السلام) در جهت انجام رسالت الهی خویش به همراه همسرش از وطن هجرت کردند و دچار سختی‌ها شدند، خداوند برای آرامش او به وی وحی نمود که: «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لَذِكْرِي» (طه/ ۱۴) (طبری، ۱۳۸۰) یعنی نماز را برای یاد من بپادار. و در آیه دیگری به موسی و هارون دستور داده شده که نماز را به پا دارید. (طباطبائی، ۱۳۶۳)

همچنین در قرآن کریم در آیه ۸۳ سوره بقره، ضمن اشاره به پیمانی که از بنی اسرائیل گرفته شده نماز به عنوان یکی از ارکان این پیمان شمرده شده است. در این آیه می‌خوانیم:

«وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ» (و چون از فرزندان اسرائیل پیمان محکم گرفتیم که: جز خدا را نپرستید، و به پدر و مادر، و خویشان و یتیمان و مستمندان احسان کنید، و با مردم [به زبان] خوش سخن بگویید، و نماز را به پا دارید، و زکات را بدهید؛ آنگاه، جزاندکی از شما، [همگی] به حالت اعراض روی برتافتید)

این آیه بطور آشکار، به پا داشتن نماز را به عنوان میثاقی معرفی کرده که از بنی اسرائیل، دوشادوش مسأله عبادت خداوند و نیکی به والدین گرفته شده است. که این خود بیانگر اهمیت نماز در شریعت حضرت موسی (علیه السلام) است.

طبری در تفسیر خود، قول امام باقر (علیه السلام) را در مورد این آیه نقل می‌کند که حضرت فرمود: یهود و منافقین، مردم را به اقامه‌ی نماز و دادن زکات فرمان می‌دادند ولی خود انجام نمی‌دادند پس خداوند فرمان داد به آنها که با مسلمانان تصدیق کننده‌ی پیامبر باشند و اقامه‌ی نماز کنند (عزیزی، ۱۳۷۵).

علاوه بر آیات، روایاتی نیز وجود دارد که به این مطلب اشاره دارند. در روایت آمده است که خدا به موسی (علیه السلام) می‌فرماید: بر تو باد نماز! زیرا آن جایگاهی خاص نزد من دارد و نزد من پیمانی محکم دارد. همین طور در خطابی دیگر به حضرت موسی (علیه السلام) دستور داده می‌شود در میان مردم خود امامت نمازشان را به عهده بگیرد: «ای موسی در نمازشان و آنچه اختلاف دارند امام باش» (غمخوار یزدی، ۱۳۷۹). از اینرو می‌توان نتیجه گرفت که نماز در شریعت حضرت موسی نیز وجود داشته است و دعا و نیایش اوقات معینی داشته که براساس زمان‌های برگزاری مراسم عمومی قربانی در معبد تعیین می‌شده است. (قانع‌ی و یداللهی، ۱۳۸۶).

تشریح نماز در یهودیت

نماز در آیین یهود، بنا بر الگوی آیین قربانی معبد، تشریح شده است (هینلز، ۱۳۸۶). در دوره معبد دوم و به سبب دوری یهودیان از معبد (بیت المقدس) ضرورت وجود یک نسخه رسمی از دعاها بیش از پیش آشکارتر شد. بیشتر کسانی که از اسارت بابلی بازگشته بودند، در خصوص زبان عبری و مفاهیم بنیادین یهودیت کم اطلاع بودند و هر گاه عزم دعا می‌کردند، نه زبان دعا را می‌شناختند و نه از محتوای آن چیزی سر در می‌آوردند. بر این اساس مجمع کبیر تصمیم گرفت دعای مشخصی را که بازتاب آمال و آرزوها قوم یهود باشد، تالیف کند. این ادعیه به شمونه عسره به معنای برکات هجدگانه و یا فقط به تفیلا (دعا) اوقات معینی داشت که براساس زمان‌های برگزاری عمومی قربانی در معبد تعیین شده بود. بنابراین، شمونه عسره به عنوان پایه اصلی نماز یهودی تا زمان حاضر، مانند دعاها و آداب مختلف دیگر در اصل، ساخته مجمع کبیر است (اشتاین سالتز، ۱۳۸۴).

نماز در آئین مسیحیت

درباره‌ی حضرت مسیح علی نبی‌نا و آله و علیه السلام آیاتی در سوره مریم، نشانگر انجام این عبادت الهی، توسط آنحضرت است. خود حضرت عیسی (علیه السلام) فرمودند: «و اوصانی بالصلوة و الزکاة» (مریم/۳۱). یعنی خالق متعال مرا به نماز سفارش کرده که نه تنها نماز بخوانم بلکه نماز را در جامعه گسترش دهم (کازرونی، ۱۳۷۲).

حضرت مسیح (علیه السلام) در جای دیگر می‌فرمایند: درست به شما می‌گویم: چیزی به شرف آخرت رساننده‌تر و در برابر حوادث دنیا کمک کننده‌تر از نماز پیوسته نیست و چیزی به خداوند رحمان نزدیک‌تر از آن نیست. پس آنرا بپا دارید و بر آن بیفزائید، نسبت به هر کار خوبی که به خدا نزدیک می‌کند، باز نماز بدو نزدیکتر و برگزیده‌تر است (لنگرودی، ۱۳۶۴، ص ۳۳۷). دکتر احمد شلبی در کتاب خود می‌گوید: «مهم‌ترین عبادات نزد مسیحیان روزه و نماز است، ولی محدوده‌ی آنها متفق علیه نیست، بسیاری از مسیحیان معتقدند که انتظامات و قانون در روزه و نماز اختیاری است نه اجباری. مسیحیان هفت نماز در روز و شب دارند که عبارتند از: نماز صبحگاهان (بکور) و نماز ساعت سوم و ششم و نهم و یازدهم و دوازدهم و نیمه‌ی شب. و اهتمام و توجه آنها به نماز، بیشتر از روزه است و نماز، ترتیبی خاص ندارد.»

نماز متفق علیه نمازی است که مسیح (علیه السلام) آن را تعلیم داده است و در انجیل متی آمده است. «پس اینطور دعا کنید. ای پدر ما که در آسمانی، نام تو مقدس باد! ملکوت تو بیاید، اراده‌ی تو چنانکه در آسمان است بر زمین نیز کرده شود، نان کفاف ما را امروز به ما بده و قرضهای ما را ببخش چنانکه ما نیز قرضداران خود را می‌بخشیم و ما را در آزمایش نیاور بلکه از شریر ما را رهایی ده زیرا ملکوت و قوت و جلال تا ابد الابد از آن تو است. آمین.» (مجلسی، ۱۳۶۱).

مسیحیان در یکشنبه نماز خاصی دارند که این عبارت در آن خوانده می‌شود: «ترا شکر می‌کنم ای خدای پدر که به قدرت خود مرا از عدم، موجود فرمودی به شکل و شباهت خود مرا خلق کردی و اسم تو را شکر می‌کنم ای خدای پسر که به عقل خود مرا از جهنم نجات دادی و درهای فردوس را به روی من باز کردی. اسم تو را شکر می‌کنم ای خدای روح القدس که به رحم خود در هنگام تعمید مرا تقدیس نمودی و الان نیز همیشه در من کار می‌کنی که مرا مقدس سازی با آن شفقت‌هایی که هر روز به من می‌دهی. به خوشحالی بزرگ اسم تو را شکر می‌کنم. ای سه اقنوم مسجود که ثلاثه مقدس، می‌باشید، چنانچه از ازل بودید و الان نیز هستید و همیشه خواهید بود تا ابد الابد، تو را سجده می‌کنم ای سه خدای مقدس، آن اسم تو را شکر می‌کنم با یک دل نرم و مملو از امتنان تو را شکر می‌کنم.»

همچنین در مورد کیفیت نماز عیسویان آمده است که هیئت خاصی در قیام و قعود نزد آنها مراعات نمی‌شود بلکه قصد کلی، نیت خالص و پاک و طهارت فکر می‌باشد. و بهترین نماز آن است که مختصر و مفید و با حرارت تقدیم شود.

اگر چه برخی از آداب نماز و نیایش کنونی مسیحیان مانند خطاب به اقنوم ثلاثه در نماز با وحی الهی سازگاری ندارد و تحریفاتی است که توسط کاهنان مسیحی با نظر خود وارد کتاب آسمانی انجیل نموده و به حضرت عیسی (علیه السلام) نسبت داده‌اند، اما همین امر ما را به این نتیجه می‌رساند که اصل نماز در این شریعت الهی وجود داشته است.

نماز و دعا در میان یهودیان امروزی

اختلاف در برخی جزئیات نماز، در میان فرقه‌های مختلف یهودی، امری طبیعی است. اما به نظر می‌رسد در اصل و کلیات آن، اختلافی میان فرقه‌های یهودی نیست. ما در این جا خلاصه‌ای از چند مقاله پیرامون نماز که توسط انجمن کلیمیان ایران ارائه شده را ذکر می‌کنیم.

نماز در عبری «تفیلا» نامیده می‌شود. تفیلا به دو بخش کلی؛ «تفیلائی عادی» و «تفیلائی ویژه» تقسیم می‌گردد.

الف. تفیلاهای عادی

این تفیلا در ایام عادی هفته (شنبه شب تا بعد از ظهر جمعه) خوانده می‌شود. که به ترتیب عبارتند از:

۱. شَحْریت (صبح)

۲. مینحا (بعد از ظهر)

۳. عرویت (شام گاه)

زمان مجاز برای خواندن تفیلائی شحریت (صبح) از حدود یک ساعت قبل از طلوع آفتاب تا حدود ۴ ساعت پس از آن است. تفیلائی مینحا (بعد از ظهر) نیم ساعت پس از ظهر شرعی تا دقایقی پس از غروب آفتاب خوانده می‌شود و خواندن تفیلائی عرویت (شام گاه) از غروب آفتاب تا قبل از سپیده دم روز بعد است.

در کلیه تفیلاهای فوق یک بخش اصلی به نام «لَحْش» وجود دارد که والاترین قسمت (نماز) می‌باشد. این بخش شامل هجده دعا می‌شد که بعدها یک دعای دیگر در میان آن جای گرفت.

این «لَحْش» با مدح و ستایش خداوند و ذکر اعتبار معنوی اجداد اولیه یهود (حضرت ابراهیم، اسحاق و یعقوب) آغاز می‌گردد. سپس دعهایی در طلب عقل و دانش، پذیرش توبه، عفو، برکت، عدالت، حمایت الهی از صادقان، ظهور ناجی جهان و توجه به دعای مؤمنین خوانده می‌شود. در نهایت این بخش، با دعهایی در مدح خداوند و تقاضای صلح و سلامتی، پایان می‌یابد.

نماز جماعت در یهود با حضور حداقل ده نفر مرد بالغ (بالای ۱۳ سال) برگزار می‌شود. در نماز جماعت، یک نفر به عنوان پیش‌نماز، نماز را جز در بخش لَحْش (دعای اصلی نماز) با صدای بلند می‌خواند.

مقدمات و مؤخرات نماز صبح طولانی‌تر از دیگر نوبت‌های دیگر است، اما در هر سه نماز، از گزیده تورات، تلمود، مزامیر داوود و متون مربوط به تفیلا استفاده شده است.

شرایط خواندن تفیلا به طور خلاصه عبارت است از:

پاکی مکان و بدن نمازگزار و پوشیده بودن بدن در حد معمول.

به‌علاوه؛ در برخی از نمازها، مردها از دو نماد دیگر به نام‌های «صیصیت^۳» و «تفیلین^۴» استفاده می‌کنند.

۲. تفیلاهای ویژه

- شبات (شنبه): در شب و روز شنبه متن لَحْش (دعای اصلی نماز) و مقدمات و مؤخرات تفیلاها تغییر می‌کند و عمدتاً به موضوع قداست روز شنبه اختصاص می‌یابند. همچنین صبح روز شنبه علاوه بر تفیلائی شحریت (نماز صبح) یک نوبت تفیلائی اضافی (نماز دیگر) تحت عنوان «موساف» نیز خوانده می‌شود.

- رُوش خُودِش (اول ماه عبری).

- اعیاد سه گانه و اول سال نو عبری:

«پسح» و «شاووعوت» در بهار

^۳ «صیصیت»، شامل پارچه‌ای است که بالا تنه را می‌پوشاند و در چهار گوشه آن بندهایی به روش خاص گره خورده‌اند و نشانی از احکام الهی هستند.

^۴ «تفیلین»، از دو محفظه چرمی تشکیل شده است که توسط بندهای چرمی، به بازو و پیشانی بسته می‌شوند. داخل این محفظه‌ها آیاتی از تورات (به صورت دست نوشته بر روی پوست دباغی شده مخصوص) قرار دارند.

«سوکوت» در ابتدای پاییز.

- یوم کیپور.

دعاهای غیر از تفیلا

غیر از نوبت‌های رسمی تفیلا (نماز)، استفاده از نعمت‌های جهان نیز عموماً مستلزم ادای دعای ویژه‌ای تحت عنوان «براخا» یا برکت است. قبل از خوردن هر خوراکی یا نوشیدنی دعایی خاص گفته می‌شود. حتی برای بوئیدنی‌ها، پوشیدن لباس نو، انجام فریضه‌ای که شرع آن را دستور داده است (مانند استفاده از صیصیت و تفیلین) دعای خاص آن موضوع گفته می‌شود. مشاهده برخی پدیده‌های طبیعی مانند دیدن اولین شکوفه‌های درختان، دیدن ماه نو (از هفتم تا چهاردهم ماه قمری)، رعد و برق، رنگین کمان و غیره نیز انسان یهودی را ملزم به ادای دعا و شکرانه می‌سازد. حتی وضعیت‌های غم‌انگیز (مانند از دست دادن بستگان درجه اول یا زیارت قبور) دعاهای خاص خود را دارند. رفتن به سفر یا بازگشت از آن، برخاستن از بستر بیماری یا آزادی از زندان و بسیاری موارد دیگر، همگی دعا یا براخاهای مخصوصی دارند که تحت احکام معین ادا می‌شوند (انجمن کلیمیان ایران)

نماز در مسیحیت امروزی

از برخی آیات قرآن و روایات بر می‌آید که عیسای مسیح (ع) نیز عبادتی خاص به نام نماز داشته است. معاویه بن وهب از امام صادق (ع) پرسید: بالاترین و برترین چیزی که بندگان بدان وسیله به پروردگارشان تقرب می‌جویند و نیز دوست داشتنی‌ترین و خوشایندترین آنها نزد خداوند چیست؟ آن حضرت فرمود: «من چیزی را بعد از معرفت به خدا نمی‌شناسم که از نماز بهتر باشد، مگر نمی‌بینی بنده صالح خدا عیسی بن مریم گفت: پروردگارم، مرا به نماز سفارش (امر) فرموده است (مریم، ۳۱). و اَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ (شیخ صدوق؛ ۱۴۱۳).

البته می‌دانیم که مسیحیت امروزی، دینی تحریف شده از مسیحیت واقعی است که حضرت عیسی (ع) آن را آورده است. در مسیحیت امروزی، شریعت به معنایی که در اسلام و یهودیت وجود دارد، منع شده و تنها برخی از امور به عنوان آداب کلیسایی مورد استفاده قرار می‌گیرند (ر. ک: ۵۸۷۱۲؛ بندگی و آزاد بودن در نگاه اسلام و مسیحیت).

در مسیحیت نماز به معنای اسلامی و یهودی آن، وجود ندارد اما دعاهایی در برخی زمان‌های خاص؛ مانند روز یکشنبه خوانده می‌شود و حتی شاید بتوان مراسمی چون عشای ربانی را نیز در جرگه دعاها قرار داد. بنابراین، نماز به معنای دعای مطلق در مسیحیت امروزی نیز وجود دارد، ولی شکل خاصی از دعا و عبادت که تا حدودی مانند نماز مسلمانان بوده و انجام آن نیز لازم و واجب باشد را نمی‌توان در آن جا یافت.

نماز و ادیان غیروحيانی

علاوه بر ادیان و انبیاء یاد شده به علت گرایش فطری انسان، بشر همواره در طول تاریخ به دنبال پرستش و عبادت معبودی بوده است. لذا مسئله نیایش و نماز مخصوص ادیان وحيانی نبوده است، بلکه در ادیان غیروحيانی و غیر الهی نیز مطرح بوده است. و چون خداجویی در انسان فطری است، بشر در طول تاریخ در پی پرستش و عبادت معبود موردنظر خود بوده است. با کمی دقت درمی‌یابیم که مسأله نیایش به ویژه نماز به ادیان وحيانی اختصاص نداشته است. چنان که تبتیان آن گاه در صومعه جشن می‌گیرند، نماز خوانند و نیایش می‌کنند. درباره کنفیسیوس آمده که نماز می‌خوانده است. ایرانیان باستان نیز در دوره پارت‌ها و ساسانیان نمازی شبیه به نماز مسلمانان داشته‌اند و حتی قبل از نماز وضو می‌گرفته‌اند. برخی از آن‌ها در شبانه روز چهار نوبت نماز و برخی سه نوبت نماز می‌خوانده‌اند. یونانیان باستان به وسیله نماز از خشم خدایان ایمنی می‌یافتند و یاری آن‌ها را جلب می‌کردند حتی اعراب بت پرست شبه جزیره عربستان پیش از ظهور اسلام در حریم کعبه نماز می‌خواندند. قرآن

نماز آن‌ها را این گونه توصیف می‌کند: «و ما کان صلاتهم عند البیت الامکأاً و تصدیه، نماز آن‌ها در کنار خانه خدا چیزی جز سوت کشیدن و کف زدن نبود» (انفال: ۳۵). (مجله اینترنتی گلدن پدیا)

نتیجه‌گیری

از آنجایی که خداوند سرشت انسان را خداپرست آفریده و خداشناسی و خداگرایی فطری است، لذا بشر در طول تاریخ همواره به دنبال پرستش و عبادت معبودی بوده است که مظهر و نمود عینی آن عبادت در ادیان الهی در نماز تجلی یافته است، نماز در ادیان، به ویژه ادیان وحیانی، به جهات متعددی درخور بحث و مطالعه و تحقیق‌اند و غرض نگارنده از نگارش توصیفی این بحث، آشنایی جامعه ایمانی مسلمان با نماز در ادیان مختلف می‌باشد که از سوی خداوند و به وسیله پیامبران الهی برای انسانها فرستاده شده، اما حقیقت نماز که همان کرنش و تعظیم در برابر ذات اقدس اله و مناجات با وی و عرض حاجت و استعانت از وی است به اشکال دیگری در سایر ادیان الهی از جمله زرتشت، یهودیت و مسیحیت نیز وجود داشته و دارد و روایاتی نیز حاکی از آن است که انبیاء بزرگ الهی نیز به اقامه نماز مامور بوده‌اند و این فرضیه‌ی الهی را به اشکال مختلف به جای می‌آورده‌اند از آنجایی که خداوند سرشت انسان را خداپرست آفریده و خداشناسی و خداگرایی فطری است، لذا بشر در طول تاریخ همواره به دنبال پرستش و عبادت معبودی بوده است که مظهر و نمود عینی آن عبادت در ادیان الهی در نماز تجلی یافته است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن سینا، حسین بن عبدالله. (۱۳۷۴). ماهیه الصلاة. ترجمه حسن ممدوحی. تهران: نشر اشراق
۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی. (۱۴۰۴ ق). تحف العقول عن آل الرسول (ص)، محقق، مصحح، غفاری، علی اکبر، ص ۴۹۲، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۸ ق). لسان العرب. بیروت. دارصادر.
۵. اشتالین سالتز، آدین (۱۳۸۴). سیری در تلمود، ترجمه: باقر طالبی دارایی، چاپ اول، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
۶. آیینیه. آیین مزدیستی، ص ۴۱، دیانت زرتشتی مقاله از مری بویس، ص ۱۵۵.
۷. حسینی دشتی، سیدمصطفی. (۱۳۸۵). معارف و معاریف. تهران موسسه فرهنگی آرایه.
۸. خزائی، محمد. (۱۳۸۷). احکام القرآن. تهران: انتشارات معرفت.
۹. دانیال، ۶: ۱۱، ترجمه انجمن کلیمیان ایران.
۱۰. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا. تهران: موسسه چاپ و نشر دانشگاه تهران.
۱۱. ر. ک: ۵۸۷۱۲؛ بندگی و آزاد بودن در نگاه اسلام و مسیحیت
۱۲. ر. ک: انجمن کلیمیان ایران
۱۳. ر. ک: کتاب مقدس، سفر لاوی.
۱۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ ق). المفردات فی غریب القرآن. تصحیح صفوان عدنان داودی. بیروت: دارالعلم.
۱۵. رستمی چافی، علی. (۱۳۷۸). نماز راز دوست، دارالثقلین، ۱۳۷۸.
۱۶. ری شهری، محمد. (۱۳۷۹). میزان الحکمه، مترجم: حمید رضا شفیعی، دارالحدیث، ۱۳۷۹.
۱۷. سبحانی، جعفر. (۱۳۶۲). فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی. تهران: کتابخانه طهوری.
۱۸. سوری، نور محمد. (۱۳۸۱). چهل حدیث نماز اول وقت، نشر ذاکرین، ۱۳۸۱
۱۹. سیاح، احمد. (۱۳۸۰). فرهنگ بزرگ جامع نوین ج ۱، انتشارات اسلام، ۱۳۸۰،
۲۰. شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، محقق، مصحح، غفاری، علی اکبر، ج ۱، ص ۲۱۰، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ ق.
۲۱. طباطبائی، محمد حسین. (۱۳۶۳). تفسیر المیزان، مترجم، محمد باقر موسوی، دفتر تبلیغات اسلامی.
۲۲. طبری، محمد. (۱۳۹۲). جامع البیان فی تفسیر القرآن ج ۱، دارالمعرفه، ۶.
۲۳. طبری، محمد. (۱۳۸۰). جامع البیان فی تفسیر القرآن. ج ۱، انتشارات اسلام.
۲۴. عزالی، محمد. (۱۳۹۳ م) احیاء علوم الدین. قاهره. دار صادر.
۲۵. عزیزی، عباس. (۱۳۷۵). تفسیر و پیام آیات نماز، انتشارات نبوغ.
۲۶. غمخوار یزدی، محمد جواد. (۱۳۷۹). جایگاه نماز در ادیان الهی، ناشر: نشر الف، بی تا.
۲۷. قانع، سعید و یداللهی، مرتضی. (۱۳۸۶). زرتشت پیامبر ایران باستان. انتشارات به آفرین.
۲۸. قرشی، علی اکبر. (۱۳۵۲). قاموس قرآن. قم: دارالکتب الاسلامیه.
۲۹. کارزونی، محسن. (۱۳۷۲). خلوتگه راز، نشر مولف.

۳۰. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق، مصحح، غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، ج ۲، ص ۱۷، تهران، دارالکتب
الإسلامیة، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق؛ برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، محقق، مصحح، محدث، جلال الدین، ج
۱، ص ۲۸۷، قم، دارالکتب الإسلامیة، چاپ دوم، ۱۳۷۱ق.
۳۱. لنگردوی، واعظ. (۱۳۶۴). تاج، گفتار انبیاء، چایخانه حیدری.
۳۲. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحارالانوار؛ الجامعة لدرر اخبار ائمة اطهار (ع) بیروت: داراحیاء التراث العربی.
۳۳. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۱۱. موسسه الوفاء، ۱۳۶۱.
۳۴. مجله اینترنتی گلدن پدیا، (۱۳۹۶). " تاریخچه نماز؛ نماز در ادیان الهی و غیر الهی از دیرباز.
۳۵. مرقس، ۱۱: ۱۵.
۳۶. مریم، ۳۱. وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ.
۳۷. معلوف، لوئیس. (۱۳۸۹). المنجمد، مترجم: محمد بندرریگی، ناشر: اسلامی، ۱۳۸۹
۳۸. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۰). تفسیر نمونه ج ۱۷، دارالکتب الاسلامیه.
۳۹. موسوی خمینی (ره)، روح الله. (۱۳۷۲). آداب الصوأة. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۴۰. نجفی کاشانی، علی، برداشتی از نماز، دفتر تبلیغات اسلامی
۴۱. نوربخش، محمد (۱۳۷۳). فرهنگ نوربخش. تهران: بی نا.
۴۲. هینلز، جان راسل (۱۳۸۵). راهنمای ادیان زنده، ترجمه «عبدالرحیم گواهی، چاپ اول، قم: بوستان کتاب.
43. Jacobs, Louis (1973). A. Jewish Theology, published by Darton Longman& Todd Ltd
Keter Publishing house (2006). Encyclopaedia Judaica, second Editin, Jerusalem.

The appearance of prayer in different religions

Mehri Ezzati¹, Sajjad Timuri²

¹ undergraduate student of Educational Sciences, Shahid Modares Farhangian University, Kurdistan, Iran

² Master's degree in History and Civilization of Islamic Nations, University of Tehran, Iran

---

Abstract

Among all the affairs of the world, the only thing that can directly bring a person to his perfection is prayer. This prayer is the ladder of advancement of a person who climbs from the stage of the material stratum to the bright spiritual planes of singleness and kingdom, and in this world, through prayer, he understands other factors. Prayer was and is for all human beings in all regions of the world, except that there is a difference in its quality and quantity. Prayer, as the highest form of worship and the most complete form of bowing and worshipping the Lord, is one of the most important acts of worship that exist in the Islamic Sharia. Muslims are obliged to perform it at least five times a day. Sometimes it is believed that this act of worship is one of the duties and laws of Islam and has no precedent in other heavenly religions, therefore, by studying the history of religions and religions as well as the verses and traditions narrated from the Prophets (pbuh), it becomes completely clear that the oldest worship in All religions before Islam were prayers, therefore, considering the importance of the subject of this research, it is necessary to investigate the presence of prayers in other celestial religions and the manner of performing this act of worship in Sharia law.

Keywords: prayer, different religions, world affairs, Kingdom.
